

Усов Д.В. КОНТРАКТУАЛІЗМ В ПОЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ ДЖ. РОЛЗА ТА Ю. ГАБЕРМАСА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

УДК 177.3

Аннотація. Предметом исследования статьи стали основные понятия и принципы теорий общественного договора Дж. Роулза и Ю. Хабермаса и их место в проблемном поле современной социальной и политической философии. Проанализирована связь и отличие контрактualизма Дж. Роулза и Ю. Габермаса. Оба автора придерживаются идеи процедурной справедливости и на основании принципа общественного договора стремятся найти универсальные процедуры достижения справедливых решений, а не субстанцию справедливости. Свойственные их теориям условия достижения справедливости достаточно похожи: равенство участников при отсутствии у них скрытых мотивов и наличии свободного доступа к обсуждаемым принципам. А основополагающий для обеих концепций принцип беспристрастности является синонимом идеальной речевой ситуации Хабермаса и принципа рефлексивного равновесия Роулза. В работах Ю. Хабермаса, в отличие от Дж. Роулза, речь идет об основном на требовании равного уважения к достоинству каждого человека практическом дискурсе. Благодаря такому подходу Хабермас выходит за пределы гипотетического договора Роулза, равноправные участники которого вынуждены абстрагироваться от важных обстоятельств своей жизни, и постепенно выстраивает «реалистическую утопию прав человека».

Ключевые слова: общественный договор, согласие, естественное состояние, справедливость, принципы справедливости, дискурс, ответственность, человеческое достоинство.

Анотація. Предметом дослідження статті стали основні поняття та принципи теорій суспільної угоди Дж. Ролза та Ю. Габермаса, їх місце в проблемному полі сучасної соціальної та політичної філософії. З'ясовано також зв'язок та відмінність контрактualізму Дж. Ролза та Ю. Габермаса. Обидва автори дотримуються ідеї процедурної справедливості і на засадах принципу суспільної угоди прагнуть відшукати універсальні процедури досягнення справедливих рішень, а не субстанцію справедливості. Властиві їх теоріям умови досягнення справедливості є досить схожими: рівність учасників за відсутності в них прихованих мотивів та наявності вільного доступу до обговорюваних принципів. А істотно важливий для обох концепцій принцип неупередженості є синонімом ідеальної мовленнєвої ситуації Габермаса та принципу рефлексивної рівноваги Ролза. В роботах Ю. Габермаса, на відміну від Дж. Ролза, мова йде про заснований на вимозі рівної поваги до гідності кожної людини практичний дискурс. Завдяки такому підходу Габермас виходить за межі гіпотетичної угоди Ролза, рівноправні учасники якої змушені абстрагуватися від важливих обставин свого життя, і поступово вибудовує «реалістичну утопію прав людини».

Ключові слова: суспільна угода, згода, природний стан, справедливість, принципи справедливості, дискурс, відповідальність, людська гідність.

Summary. The subject of study of the articles was basic concepts and principles of social contract theory of J. Rawls and J. Habermas and their place in the problem field of contemporary social and political philosophy. The relationships and differences of contractualism of J. Rawls and J. Habermas were realised. Both authors adhere to the idea of procedural justice on the basis of the principle of social agreement seeking to find a universal procedure of achieving an equitable solution, not the substance of justice. Inherent to their theories to achieve equity are quite similar: the equality of participants without a hidden agenda and with a free access to the discussed principles. A significantly important for both concepts principle of impartiality is synonymous with the ideal speech situation, Habermas and Rawls principle of reflective equilibrium. In works of J. Habermas, unlike to J. Rawls, it is said about the requirement of equal respect for the dignity of every human practical discourse. Through this approach, Habermas goes beyond the hypothetical transaction of Rawls, peers which have to ignore the important circumstances of his life, gradually building a "realistic utopia of human rights".

Key words: social contract, consent, natural state, justice, principles of justice, the discourse, accountability, human dignity.

Осмыслення засадничих понять та принципів сучасної соціальної та політичної філософії продовжує залишатися нагальним та актуальним для вітчизняного інтелектуального простору та реального буття, нашого прагнення розбудувати демократичну правову державу. Особливої **актуальності**, практичної та теоретичної значущості ідеї суспільної угоди надає й те, що остання є засадою таких болісних на сьогодні взаємин громадян та влади, узгодження розмаїтих, часто протилежних, індивідуальних та колективних інтересів. З огляду на істотні практичні та теоретичні виміри принципу контрактualізму, важливим стає розгляд еволюції та найістотніших рис його моральної складової, якій на сьогодні все більше притаманне звернення до справедливості та людської гідності. Таким чином, в працях провідних сучасних філософів актуалізується ідея заснованої на природній рівності людей моральної рівності, а також теза про те, що суспільство саме таких людей може називатися справедливим хоча б тому, що кожен його індивід має можливість стати не засобом для іншого, а вільним учасником суспільної угоди.

Загалом ідея суспільної угоди, її класичні та сучасні інтерпретації частково досліджені в роботах Т. Алексєєвої, А. Єрмоленка, Б. Капустіна, Б. Кашнікова, Н. Кудрявцевої, Л. Ситніченко, Е. Соловійова, М. Тура. Адже принципу суспільної угоди, як важливому принципу регуляції людської діяльності, що засвідчує про істотний для сучасної політичної філософії та філософії права перехід від телеологічних (античних та середньовічних) до правових (сучасних) уявлень про справедливість, властивий не лише загальноєвропейський, але й загальнолюдський сенс. На значущості суспільної угоди наголошує Ю. Габермас, коли звертається до проблеми зміни авторитету повинності в плюралістичному

десакралізованому світі. Підсумовуючи генеалогічне тлумачення проблеми, він зазначає, що «суспільний договір виникає з ідеї про те, що кожен претендент на вступ до нього мусить мати раціональний мотив, аби добровільно стати його членом і підпорядкуватися відповідним нормам і процедурам. Когнітивний зміст, завдяки якому порядок стає моральним чи справедливим, спирається, отже, на спільну згоду всіх окремих його членів» [1, с. 26]. Принципово важливий та майже недосліджений у вітчизняній літературі порівняльний аналіз творів класиків сучасного контрактуалізму Дж. Ролза та Ю. Габермаса і є **метою** даної статті. Послідовна ж критична реконструкція відповіді цих дійсно провідних сучасних філософів на питання про те, яким чином мусить бути влаштоване сучасне суспільство, щоб забезпечувати чесну співпрацю своїх громадян як вільних і рівноправних осіб, а також теоретичне з'ясування запропонованих ними механізмів взаємозв'язку морального універсалізму та плюралістичної етики і стане **предметом** статті. Ми звернемо увагу на схожість та відмінність розуміння суспільної угоди Дж. Ролзом та Ю. Габермасом, а також на новітні, окреслені доповідях та роботах останнього перспективи дослідження проблеми. Йдеться також і про експлікацію проблеми раціональності в контексті співвідношення її нормативних та емпіричних складових, а також прояснення умов та принципів досягнення справжньої згоди, яка не спотворюється зовнішніми та внутрішніми примусами, а конститується силою кращого аргументу. Адже основна мета теорії Габермаса (що є важливим для теорії угоди) – віднайти можливості такого порозуміння, які б сприяли відповідальній повазі до гідності кожного, а раціональне вирішення конфліктів відбувалося з урахуванням особливостей іншого буття.

Зауважимо, що створення Габермасом новітнього варіанту теорії суспільної угоди відбувалося в контексті відверто проголошеного в річищі «публічного застосування розуму» захоплення «Теорією справедливості» Дж. Ролза, викладеними в цій роботі ідеями та значущістю її основних висновків. І це не випадково, адже обидва філософи прагнуть відмовитися метафізичного філософування та дотримуватися, на засадах вже означеного публічного застосування розуму інтерсуб'єктивної та процедурної інтерпретації моральної автономії. Головну роль ж в створенні комунікативної версії суспільної угоди відіграла спрямованість соціальної, політичної філософії Ю. Габермаса на витлумачення дискурсу як засадничого принципу в подоланні «методичного соліпсизму», обґрунтуванні етичних норм та прав людини, з'ясуванні механізмів та шляхів практичного втілення «реалістичної утопії прав людини». А твори Габермаса «Залучення іншого», «Розділений Захід» є ще мало поцінованими дослідниками в належному розумінні проблемного поля сучасної соціальної та політичної філософії загалом та місця в ній роздумів Дж. Ролза зокрема.

Габермас, стверджуючи (в суперечках з Дж. Ролзом), що засадою значущості справедливих людських взаємин, є принцип суспільної угоди, який не можна обґрунтувати з огляду на якісь особливі інтереси чи особливе тлумачення блага, насправді продовжує лінію теорії суспільної угоди, започатковану Ж.Ж. Руссо та І. Кантом, які обстоюють процедурну форму легітимації, осягнення засад визнання суспільного ладу в якості вільного та справедливого. Вже завдяки Канту та Руссо суспільна угода набуває якості принципово нового, заснованого на справедливості, алгоритму узгодження розмаїтих, часто суперечливих людських інтересів. І тому такий підхід стає значущим для роздумів Ю. Габермаса про нормативні моделі демократії, демократичні процедури правової держави. Габермас, слідом за Ролзом, тлумачить суспільну угоду як модерний спосіб регулювання діяльності, адже дійсно легітимними та справедливими є ті способи суспільного буття, які втілюють загальний інтерес, чи загальну волю. Як класичний представник теорії суспільної угоди, Габермас прагне пов'язати право людини та її інтерес, користь та справедливість. Йдеться про евристично плідне поєднання ідеалів античного полісу та новочасового індивідуалізму, принципів чеснот та спільноти, як засад справедливого суспільного ладу, з доктриною природного права, вкоріненого в ідеї власного «Я» та розумінні держави як захисника приватного інтересу. На його думку, слід зрозуміти, що саме спільний інтерес конститує загальну волю, а встановлена суспільною угодою рівність громадян передбачає, що усі вони приймають однакові зобов'язання і повинні користуватися рівними правами. Важливим в цьому в сенсі стає для нас поняття згоди, завдяки якій ми добровільно стаємо частиною суспільства [1, с.91] Таким чином, й для індивіда Габермаса спільний інтерес творить загальну волю, а узгодження інтересу та справедливості вкорінене в природі суспільної угоди, яка творить справедливі міжлюдські взаємини через свою внутрішню, спільну для всіх справедливість та корисність, адже її метою є лише спільне благо, свобода та рівність громадян. Продовжуючи контрактуалістську лінію Канта, Габермас втілює її в своєму принципі універсалізації, який звучить наступним чином: кожна значуща норма має відповідати умовам, що безпосередні та побічні наслідки, які виникають при задоволенні інтересів кожного без примусу можуть бути прийняті всіма учасниками суспільної угоди. У такий спосіб відбувається принципово значущий перехід в царину демократичного громадянського суспільства та рівної, узаasadниченої розумною згодою, діалогічної відповідальності. Таким чином, завдяки Ю. Габермасу та К.-О. Апелью, всезагальна воля Руссо втілюється в універсальному, вільному від примусу дискурсі, дискурсі, який здійснюється на засадах принципу універсалізації та спирається на нове розуміння раціональності і стає певною метаконтрактуалістською інстанцією. Йдеться передусім про дискурси рівноправних, відповідальних та раціональних його учасників: «Суспільний договір виникає з ідеї про те, що кожен претендент на вступ до нього мусить мати раціональний мотив, аби добровільно стати його членом і підпорядкуватися відповідним нормам в процедурах. Когнітивний зміст, завдяки якому порядок стає моральним чи справедливим, спирається, отже, на спільну згоду всіх окремих його членів; з більшою точністю його можна пояснити раціональністю зважування благ, яке кожен із них здійснює з огляду на власні інтереси» [1, с. 26].

Дж. Ролз означає свою теорію справедливості як сучасну версію теорії суспільної угоди, коли остання розвивається та узагальнюється, не зважаючи на якусь конкретну форму суспільства чи врядування.

Завдяки його версії контрактуалізму (який, спираючись на кантівську версію суспільної угоди, виходить з того, що необхідно поважати кожного конкретного індивіда, а моральні принципи мусять бути виправданими щодо нього, тобто вимога дотримання чесної та неупередженої угоди зумовлена зовнішніми щодо неї причинами) сучасний філософський та політичний дискурс стає свідомим того, що заснована на принципах свободи та рівності ідея суспільної угоди є втіленням основних демократичних цінностей, демократичних способів регулювання взаємин громадян та влади. А запропонована Ролзом (на засадах модернізованої теорії суспільної угоди) інтерпретація принципів соціальної справедливості не обмежується лише оперттям на інструментальну теорію раціональності, зважаючи на нагальну й до сьогодні потребу узгодження протилежних, часто конфліктуючих між собою намірів та інтересів. Згідно з розумінням Ролзом справедливості як чесності, «принципи справедливості для основної структури суспільства є предметом первісної угоди. Це ті принципи, що вільні й розумові особи, зацікавлені в плеканні своїх власних інтересів, приймають у такій собі початкові позиції рівності як такі, що визначають фундаментальні умови їхнього осоціалення. Ці принципи мають регулювати всі подальші домовленості» [2, с. 36-37].

Обґрунтовуючи договірний характер своєї теорії справедливості, Ролз повертає договірну теорію (яка далі й далі відходила на другий план під натиском прагматичних та аналітичних поглядів) до життя [3, с. 107-120]. Йому насамперед імпує те, що ідея суспільної угоди дає можливість об'єднати (шляхом згоди, компромісу як процедури вирішення проблеми) різноманітні, часом навіть відмінні інтереси та цінності. Вона є також, вважає Ролз, адекватнішою, ніж заснований переважно на інструментально-технічній або ж стратегічній раціональності утилітаризм, плюралістичній сутності сучасного суспільства. Ролз розглядає суспільну угоду як домовленість, але досить широку, тобто таку, що є витоком політичних прав та обов'язків громадян, механізмом справедливого захисту їхніх інтересів та основою принципів справедливості. Описуючи основну «ідею справедливості», він наголошує: ми мусимо уявити собі, що ті, хто бере участь у соціальній співпраці, разом, у спільній соціальній дії виберуть принципи, які визначають їхні основні права та обов'язки, а також розподіл соціальних благ. Підписуючи цю суспільну угоду, люди повинні раз і назавжди вирішити, що є справедливим, а що – несправедливим, а ті принципи, які вони виберуть в якості справедливих, мусять бути головними для подальшої критики та реформування суспільних інституцій.

Універсальний сенс класичної теорії суспільної угоди й уможливив актуалізацію її в концепції справедливості Дж. Ролза. Він прагне надати цій теорії нового змісту та послідовно висувати з неї принципи справедливості як такі, що їх приймають вільні й розважливі індивіди для регулювання всіх їхніх подальших домовленостей. І ще одна, важлива теза Ролза пов'язана з тим, що в його справедливості як чесності первісна позиція рівності є певним синонімом, чимось схожим та симетричним з природним станом традиційної теорії суспільної угоди.

Зауважимо також, що саме місце ідеї суспільної угоди в контексті конституювання модерної політичної філософії та осмислення нею секуляризованих, заснованих на автономії, тобто здатності людських істот установлювати для себе власні закони поєднує роздуми Дж. Ролза та Ю. Габермаса. На їх думку, істотно пов'язаним з ідеєю суспільної угоди стало перетворення права (через його десакаралізацію) на фундаментальне джерело легітимності та атрибут людського буття. Легітимувальної сили набувають саме горизонтальні соціальні взаємини людей, які й втілюються (на чому наголошують класики європейської філософії Нового часу) в суспільній угоді. На її засадах виникає світська за своєю природою, виправдана передусім вільним прагненням її учасників, система прав людини: замість закону Божого починають говорити про закон природи та закон як сукупність правових норм. Нові суспільні реалії викликають необхідність нового осмислення становища людини та її відчуття свободи.

В такий спосіб йдеться про значущість для модерного суспільства заснованого на десакаралізації суспільних відносин реального перетворення саме угоди на засаду відносин правових, що й було втілено в теоріях суспільної угоди та притаманному їй новому баченню взаємозв'язку індивіда як суб'єкта власності та суб'єкта права. На цій підставі, лише індивід з притаманним йому правом розпоряджатися своїм «Я» може не лише укласти угоду з іншими такими ж індивідами, але й відчужувати частину своїх прав на їх користь забезпечуючи суспільні інституції. То ж послідовна реконструкція ідей про суспільну угоду надає також можливість пошуку правдивої відповіді на одне із основних питань сучасної політичної філософії: який примус, яке обмеження свободи може вважатися справедливим і де ми мусимо шукати справедливої, легітимної підстави тих кайданів, які повсюди обтяжують людину? А справжнім соціально-філософським підґрунтям цієї проблеми була і залишається необхідність відповіді на запитання: як може існувати суспільство, коли кожен індивід підпорядковується власній волі, як пов'язані між собою право та інтерес, користь та справедливість? В межах ідеї суспільної угоди актуалізується й така важлива для Габермаса проблема моральності як проблема нашого слідування голосу природи всередині нас.

Звертаючись до двох основних праць Ролза – «Теорії справедливості» та «Справедливості як чесності», ми бачимо як його засадничий принцип «рефлексивної рівноваги» доповнюється методом гіпотетичного контрактуалізму. Щодо першого, то Ролз постійно наголошує, що справедливість як чесність мусить ґрунтуватися на притаманному всім людям відчуттю справедливості. І теоретичні конструкції мусять коригуватися судженнями про справедливість до тих пір, поки суперечність між ними не зникне. Варто сподіватися на те, що основні неясні ідеї та принципи справедливості можуть бути сформульовані так, «щоб їх можна було поєднати у концепцію політичної справедливості, яка б відповідала найбільш усталеним переконанням», а «політична концепція справедливості, аби бути прийнятною, має бути узгоджена з нашими продуманими переконаннями на будь-якому рівні узагальнення за допомогою

відповідної рефлексії (або за допомогою того, що називається «рефлексивною рівновагою» [4, с.783]. Передумовою суспільної згоди, якої прагне раціональний дискурс справедливості, має бути також проінформованість громадян та відсутність насильства.

Як же можуть бути визначені чесні умови суспільної взаємодії? Метод рефлексивної рівноваги функціонує лише тоді, коли він спирається на метод гіпотетичної угоди. Ролз неодноразово стверджував, що він рухається в річищі традиційної теорії суспільної угоди, проте хоче надати їй сучасного вигляду. Гіпотетична ж угода Ролза – це уявний експеримент, властивий кожному, хто поділяє певні висхідні інтуїції, які власне й забезпечують взаєморозуміння учасників угоди. Серед головних висхідних інтуїцій Ролза – тлумачення суспільства «як системи чесної суспільної кооперації індивідів між вільними та рівними особами» [4, с.784]. В міру того, як особи стають учасниками чесної суспільної взаємодії, «ми приписуємо їм дві моральні здатності, пов'язані з елементами вищезгаданої ідеї суспільної кооперації – а саме, здатність до усвідомлення справедливості і здатність мати певне поняття добра» [4, с.787]. Наголошуючи на необхідності виокремлення об'єктивних та суб'єктивних обставин досягнення угоди, Ролз не лише стверджує (слідом за Г'юмом), що йдеться про індивідів, які не є ані егоїстами, ані альтруїстами, але й знову повертається до «ідеї початкової позиції», яка й прояснює сутність контрактуалізму Ролза. Звернення до цієї ідеї пов'язано з низкою важливих наслідків. Вона (ідея), на думку Ролза, потрібна для того, щоб розвинути концепцію справедливості та визначити найпридатніші принципи для досягнення свободи та рівності, якщо суспільство тлумачити як взаємодію вільних та рівних особистостей. Оскільки ж справедливість як чесність є переформулюванням теорії суспільної угоди, то «чесні умови суспільної кооперації слід розглядати як такі, що є наслідком згоди між тими, хто вступає в кооперацію – тобто між вільними та рівними особами як громадянами, які народилися в певному суспільстві, де й живуть» [4, с. 788].

Ситуація раціонального вибору за умов первісної позиції дає також можливість зрозуміти сутність відповіді Ролза на запитання: «Чому слід бути моральним?», одвічну дилему солідарності та справедливості, яку актуалізує Ю. Габермас у своєму «Залученні іншого» у вигляді усвідомлення того, що цілісність сучасного суспільства не може існувати лише на засадах симпатії та довіри, а безумовно потребує ще й таких чеснот як справедливість та відповідальність. Саме через це «запони незнання», разом з позаконтекстуальним розумінням особистості, й стали предметом прискіпливої критики не лише опонентів Ролза. Зокрема, М. Волзер, як власне і Габермас, постійно зауважує, що комунікація в таких «дискурсивних спільнотах», які пропонує Ролз, не має сенсу через те, що її учасники не можуть повідомити один одному нічого такого, чого б вони не знали до спілкування, а абстрактність «Я» учасників комунікації, яку створює «запона незнання», позбавляє сенсу саму комунікацію. Як відомо, індивіди Ролза виводять принципи справедливості за запоною незнання, адже брак інформації шкодить їх чесності та неупередженості. Тож суспільна угода щодо «базової структури суспільства» і в Ролза досягається через невимуслене дискурсивне обговорення принципів справедливості під «завісою незнання» всього того, що могло б порушити задані умови чесності. Критикуючи ролзівську «запону незнання», варто не забувати про конструктивний сенс цього принципу – незнання свого власного майбутнього допоможе сформулювати не лише процедурну, але й персонально-відповідальну версію категоричного імперативу – подумки стати на місце іншого. А також про продуктивність спроби Ролза протиставити свою теорію суспільної угоди утилітаристським мотивам в політичній філософії, коли життєві негаразди однієї людини компенсуються успіхами іншої. Адже справедлива угода можлива лише тоді, коли кожен з її учасників, вибираючи суспільний устрій, не знає своїх можливостей в порядку розподілу основних благ. Визначаючи осердя свого бачення справедливості як можливість чесного розподілу життєвих шансів, Ролз робить співзвучною теоретичним та практичним прагненням захисту найслабших членів суспільства. Йдеться про те, що розважливі індивіди за запоною незнання будуть обирати чесні умови суспільної взаємодії на початково справедливих засадах: умови чесної угоди між вільними і рівними індивідами повинні усувати будь-які переваги, які виникають в межах засадничих інституцій будь-якого суспільства. Варто також звернути увагу на важливу особливість висхідних принципів концепту суспільної угоди та притаманній їй інтерпретації взаємин етики та політики як спроби синтезу двох головних засад розбудови справедливого політичного устрою: чеснот індивіда та державних інституцій, як умови справедливого захисту приватного інтересу. В означеному річищі, теорія суспільної угоди не лише заснувала розуміння сучасної демократичної держави, але й прагнула обґрунтування усвідомлення індивідом обмеження власного егоїзму та свободи заради колективної волі більшості через пошук такого способу соціальних взаємин, коли окрема людина, перебуваючи в розмаїтті соціальних взаємин, була б сама собою. Через теорію суспільної угоди стає зрозумілим сенс легітимності влади – не розпоряджатися народним багатством на власний розсуд, а всіляко забезпечувати природні та соціальні права кожної людини.

Актуальність саме дискурсу та його моральної складової для суспільної інтеграції в контрактуалізм Габермаса зумовлена тим, що мета дискурсу – консенсус, досягається завдяки принципу універсалізації, або ж неупередженості та справедливості. Спробу ж обґрунтувати філософію моралі на засадах суспільної угоди та комунікативної теорії, Габермас називає дискурсивною етикою, де місце кантівського категоричного імперативу заступає процедура моральної аргументації. Відповідно до неї «лише ті норми можуть претендувати на значущість, які отримують згоду всіх можливих учасників практичного дискурсу» [5, с. 327]. Габермас не лише вирізняє когнітивно-інструментальну та комунікативну раціональність, але й наголошує на відмінності їх внутрішнього спрямування: якщо в першому випадку йдеться про панування, то в останньому – про комунікативне порозуміння. На противагу стратегічно зорієнтованої на задоволення інтересів учасників взаємодії Габермас визначає комунікативну дію, суб'єкти якої «йдуть на те, щоб внутрішньо узгодити між собою плани своїх дій і дотримуватися тих чи інших своїх

намірів лише за умови згоди щодо наявної ситуації та очікуваних наслідків, які вже існують між ними, чи про це ще лише будуть домовлятися» [6, с. 199]. В обох випадках учасники діють раціонально, проте в першому прагнуть лише успіху, а в другому – досягнення згоди в процесі чесного спілкування.

Саме в цьому інтелектуальному річизі можна зрозуміти витлумачення Габермасом теорії справедливості Ролза: тільки ті суспільні регулювання можуть бути визнані справедливими, які є всезагальними і створюють процедуру перевірки окремих дій, суджень, норм. З іншого боку, Габермасу, безумовно, імпонує ідея відчуття справедливості Ролза, а також необхідність за допомогою його версії суспільної угоди визнавати, засновану на вимозі рівної поваги до гідності кожного, особисту недоторканність індивіда. То ж заснована на справедливості індивідуальна недоторканність та прагнення до спілкування людей, як вільних та рівноправних, чесних особистостей на засадах добровільно взятих на себе принципів – те головне, що є дійсно спільним для всіх теоретиків суспільної угоди. Як Ролз, так і Габермас дотримуються ідеї процедурної справедливості й на засадах принципу суспільної угоди прагнуть відшукати універсальні процедури досягнення справедливих рішень, а не субстанції справедливості. Тому обстоювані ними умови досягнення справедливості є також досить схожими: рівність учасників за відсутності в них прихованих мотивів та наявності вільного доступу до обговорюваних принципів. А істотно важливий для обох концепцій принцип неупередженості є синонімом ідеальної мовленнєвої ситуації Габермаса та принципу рефлексивної рівноваги Ролза.

Проте в роботах Ю. Габермаса, на відміну від Дж. Ролза, розглядається саме практичний дискурс. Вже в цьому пункті Габермас йде далі запропонованого Ролзом в якості методологічного принципу «первісного стану», в якому учасники суспільної угоди виступають як рівноправні учасники, без огляду на їх реальне соціальне становище. Як це формулює сам Габермас? Він наголошує на тому, що його методу практичного дискурсу властиві істотні переваги над ідеєю первісного стану Дж. Ролза, в якому, як вже зазначалося, всі спроможні до раціональних рішень учасники виступають рівноправними партнерами угоди. І, в підсумку, увага акцентується не лише на суспільній природі дискурсу, а й на істотній зміні ролі Іншого в тлумаченні проблем свободи, добра та справедливості. Щодо дискурсу суспільної угоди, то йдеться як про необхідність компромісів та врахування індивідуальних життєвих планів, так і щодо проблеми легітимності влади та необхідних для функціонування універсальних принципів відчуття справедливості та довіри. Таким чином, в творчості Ю. Габермаса останніх років втілюється загальна настанова сучасної філософії на важливість досягнення того, що, «складні суспільства не можуть утримувати своєї цілісності завдяки самим лише почуттям, які подібно до почуттів симпатії чи довіри спрямовані на ближню сферу. Моральне ставлення до чужих вимагає «штучних» чеснот, передусім – налаштування на справедливість» [1, с. 24]. А через прагнення контрактуалізму (передусім в особі Ю. Габермаса) пов'язати нормативне обґрунтування справедливості з інтересами окремих людей, виникає проблема етичного виправдання правових норм, які не можуть ґрунтуватися лише на примусі кращого аргументу. Означена настанова тісно пов'язана з практикою поваги до гідності кожного окремого індивіда. То ж цілком виправданим та логічним кроком в розвитку ідеї суспільної угоди в концепції Габермаса стало його звернення до «концепту людської гідності» [7]. Осердям його «реалістичної утопії прав людини» постала теза про те, що гідність властива щонайменше всім суб'єктам правової угоди, а сама ідея людської гідності є нормативним витокком вкорінених в універсальності моралі основних прав людини, які можуть та повинні захищати цю гідність за допомогою справедливих інституцій демократичної держави.

Джерела та література

1. Габермас Ю. Залучення іншого. Студії з політичної теорії. – Львів, 2006.
2. Ролз Дж. Теорія справедливості. – К., 2001. – 429 с.
3. Kersting W. John Rawls zur Einfuehrung. Hamburg, 2008.
4. Ролз Дж. Справедливість як чесність: політична, а не метафізична. // Лібералізм, антологія – К., 2002. – С. 779 – 802.
5. Габермас Ю. Мораль і моральність. Чи стосуються гегелівські заперечення Канта також і дискурсивної етики? // Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. – К., 1999. – С.325-346.
6. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. – СПб., 2001. – 379 с.
7. Хабермас Ю. Концепт человеческого достоинства и реалистическая утопия прав человека // Вопросы философии. – 2012. – №2. – С. 66-81.